

bralec pomagati sam. Koliko uspe, ni odvisno le od njegovega znanja, temveč često od bibliotek, ki jih ima na razpolago. Študentu bodo vrata do razumevanja marsikakšnega napisa ostala zaprta.

Knjiga se začne s kratkim zgodovinskim pregledom omejenih treh regij, sledijo napisi z risbami oz. reprodukcijami iz *CIL*-a. Na koncu kataloga napisov je konkordančna tabela števil napisev iz *CIL*-a in *RIU*. Indeksov ni, ti bodo sledili, ko bo zbirka madžarskih napisov zaključena. Pač pa sledijo fotografije vseh ohranjenih napisov (teh je precej več kot polovica, od tistih, objavljenih v *CIL*-u, jih je danes zgubljenih 23%, od preostalih 16%). Fotografije so kakovostne in omogočajo popolno preverjanje čitanja. Napisi so predvsem nagrobni in votivni oltarji, nekaj je vladarskih počastilnih napisov, ki so jih dale postaviti različne panonske vojaške enote. Napisi so važen vir za študij panonskega prebivalstva in kultov, razprostranjenih v prvih treh stoletjih po tem delu Panonije, zato je knjiga kljub navedenim pomanjkljivostim vsaki knjižnici, ki skrbi za literaturo s področja antične zgodovine, nujno potrebna.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Luigi Moretti: *Tra epigrafia e storia. Scritti scelti e annotati.* Vetera 5. Edizioni Quasar, Roma 1990.

Luigi Moretti je eden najuglednejših in najbolj zaslužnih sodobnih italijanskih epigrafikov, avtor publikacij, kakršne so *Iscrizioni agonistiche greche*, *Iscrizioni storiche ellenistiche I* in *II* in *Inscriptiones Graecae Urbis Romae* v več zvezkih. Brez njih ne bi smela biti nobena resna strokovna knjižnica. V 5. zvezku zbirke *Vetera* so objavljeni njegovi izbrani krajši spisi, ki jih je avtor sam dopolnil z opombami, v katerih je upošteval vso poznejšo strokovno literaturo o obravnavanih problemih.

Podobno kot 3. zvezek zbirke *Vetera*, ki prinaša izbrane spise G. Barbierija, je tudi ta razdeljen na tri dele, z Morettijevo bibliografijo na začetku in indeksi na koncu knjige. V bibliografiji so študije, ki so ponatisnjene v pričujočem zvezku – če odštejemo recenzije in *voces* za razne leksikone, ki so v celoti spuščeni, gre za manjšo polovico celotnega opusa – označene z zvezdico.

Prvi del nosi naslov *Storia e civiltà nell'età ellenistica*; v njem je zbranih devet člankov, v katerih avtor obravnava najrazličnejše, pomembnejše ali obrobne, probleme helenistične civilizacije, od Makedonije do Licije in Cirenajke. Vsakokrat mu je za izhodišče ta ali oni napis, ki ga je prvi izdajatelj interpretiral nepopolno ali drugače. Moretti pa skuša besedilo s pomočjo svojega širokega znanja grške in latinske epigrafike in literature, vsestranskega poznavanja tematike in zdrave mere domišljije osvetliti še z drugih plati in do zadnjih možnosti izrabiti potencial napisa. Pri tem se teoretično lahko kdaj moti, zato v dvoumih primerih sam poudarja, da gre zgolj za hipoteze, velikokrat pa prihaja do nepričakovanih rezultatov. Marsikaj novega ugotavlja v zvezi z zgodovino Licije in njenega koinona, predvideva njeno vojaško moč in število njenega prebivalstva. V sociološko usmerjeni študiji o odnosih med državljanom in polis v helenističnem obdobju utemeljuje razvoj teh odnosov, ki so bili v klasičnem obdobju popolnoma drugačni in mnogo aktivnejši kot pozneje. V helenizmu so te odnose usodno zaznamovala socialna naspirtja, ki so postajala vse hujša, polis pa nanje ni mogla bitveno vplivati, ker je bila v rokah premožnih slojev. Od tod izvira končno tudi propad grške polis, katere predstavniki, aristokracija, so paktirali z makedonsko in rimsko državo v zameno za stabilen politični in socialni položaj. V dveh člankih Moretti obravnava institucijo dobroteljnosti, evergetizma, ki jo je podpirala stoična filozofija. V enem od člankov obravnava prve stike Rima z otokom Hios, v drugem gimnaziarični zakon v Beroji, povsod najde na podlagi že objavljenih napisov nove povezave in nove zgodovinske podatke.

V drugem delu, *Iscrizioni greche e latine di età imperiale*, je zbranih dvanajst študij, ki so posvečene različnim temam, podobno kot v prvem delu, le da avtor v njih obravnava dogodke iz poznejšega obdobja. Poleg dveh člankov s tračansko tematiko (o Tračanih na grških in latinskih napisih iz Rima, ter Thrakikà, v katerem interpretira tri grške napise iz

Tracije) in dveh pomembnih člankov, enem o azijskih deželnih zborih, koina, in drugem o fragmentih o stoletnih igrah, ki jih je dal slovesno prirediti Avgust leta 17 pr. Kr., bi posebej omenila študijo z naslovom *Statistica demografica ed epigrafia: durata media della vita in Roma imperiale*, v kateri je Moretti kot eden prvih bolj podrobno preučil podatke o doseženi starosti moških in žensk v mestu Rimu, ki so jih zbrali že pred njim (A. De Marchi za Rim, W. R. MacDonell za Rim, Hispanijo, Luzitanijo in Afriko in R. Etienne za Burdigalo). Opozoril je na vse tiste vidike takšnega študija, ki zabišejo dejansko stanje umrljivosti v antiki, npr. nezadovoljivo dokumentirana umrljivost novorojenčkov in dojenčkov na eni strani, in, morebiti, starih ljudi na drugi, ter dejstvo, da pri omebi starosti prevladuje številke, deljive s pet. Podatke o doseženih letih je razdelil po posameznih letih, posebej za moške in posebej za ženske in na podlagi statističnega izračuna, pri čemer je dobil krivuljo obdobja večje (npr. med 20. in 25. letom) oz. manjše umrljivosti, ugotovil povprečno starost prebivalcev mesta Rima, ki je znašala manj kot 22 let in je bila glede na podobne izračune za druge predele imperija ena najnižjih.

V članku *Vicus cornicularius* je zbral štiri napise, v katerih je ta vicus omenjen, in ga lociral v tretjo regijo mesta Rima, ki je obsegala področje Koloseja in griča Oppija. Podobno kot drugi, že znani vici mesta Rima, npr. *frumentarius*, oz. *unguentarius*, naj bi imel ime po izdelovalcih koščenih predmetov, dasi takšen pomen za besedo *cornicularius*, ki pomeni sicer vojaške in civilne funkcionarje, še ni dokumentiran.

V članku *Due iscrizioni latine inedite di Roma* objavlja poleg napisa iz časa kratkotrajne vlade Septimija Severa in obeh sinov, Karakale in Gete, konec leta 209 in začetek 211, zelo važen napis, ki sta ga dala Asklepiodot, Komodov *a rationibus*, sicer neznan, in Kleander, nasprotno zelo znana osebnost iz časa Komodove vlade, postaviti za konzula z imenom *T. Aius Sanctus*. Njega Moretti identificira z že znanim Sanktom iz *P. Oxy* 635 in *P. Berol.* 13942 (v obeh primerih je bil gentile le nepopolno ohranjen) ter z Attijem Sanktom iz *HA, vita Commodi* 1,6 (naj bi bil Komodov *orator*), kjer je bilo ime, kot kažejo *variae lectiones*, očitno napačno zapisano.

Tretji del nosi preprost naslov *Epigraphica*. V njem so zbrani Morettijevi prispevki za revijo *Rivista di Filologia e d'Istruzione Classica*. Objavljal jih je pod naslovom *Epigraphica*, oštevilčene od 1 do 28, po dva in dva v istem zvezku revije, od leta 1964 do 1984. V njih obravnava prav toliko različnih tem, od interpretacije nagrobnih formul, do zgodovine Ahajske zveze, od Gelijev iz Korinta, ene najuglednejših korintskih rodbin (enemu njenih članov je Arijan posvetil spis o Epiktetu), do Antenoridov in Akvileji (=prebivalcev Akvileje, potomcev mitičnega prednika Antenorja). V enem od prispevkov piše, da je bil Germanik, za katerega sicer patronat nad kakšnim drugim mestom v imperiju ni dokumentiran, *patronus* rimske kolonije *Patrae*, pomembnega grškega pristanišča in ene redkih rimskih kolonij v matični Grčiji.

Celotno delo dopolnjujejo razčlenjeni indeksi, ki omogočajo podrobnejši pregled nad delom, kot ga daje kazalo. Knjiga je po mojem mnenju vsestransko odlična. V njej so zbrani članki, ki vsebujejo marsikakšno dragoceno historično spoznanje. Dasi v večini niso objavljeni v težko dostopnih revijah, pa njihova teža vendarle pride še bolj do izraza, če so zbrani na enem mestu, razdeljeni po poglavjih, ki posamezne članke povezujejo vsaj okvirno v bolj zaključene celote. Predvsem pa takšna publikacija omogoča pregled nad delom strokovnjaka, ki je prispeval marsikaj tehtnega k boljšemu poznavanju helenistične in rimske zgodovine ter epigrafike in ki ga gotovo obédujejo tudi tisti, ki se včasih z njim ne strinjajo.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Supplementa Italica, Nuova serie, 4 (Unione accademica nazionale). Edizioni Quasar, Roma 1988. 343 strani s fotografijami.

Leta 1981 je izšel prvi zvezek v novi seriji epigrafske publikacije *Supplementa Italica* in prinesel nove napise iz treh italjskih mest: Ferentinum, Pisaurum, Falerii Novi, ter dodatek